

Від авторів

Шановні колеги! Перед вами навчально-методичні матеріали до курсу «Вступ до історії. 5 клас». Вони укладені з метою сприяти впровадженню програми, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. Посібник написано з думкою про вчителя, якому нелегко навчати за новою програмою, не маючи належної методичної підтримки та можливості обміркувати досвід колег. Укладаючи матеріали, автори ставили перед собою завдання ознайомити вчителів історії з власним баченням того, як допомогти учням досягнути визначених Програмою результатів навчально-пізнавальної діяльності та осмислити зміст окреслених у ній тем. Окрім того, тут запропоновані навчальні тексти, запитання і завдання, корисні для досягнення очікуваних результатів.

Представлений у Програмі задум кожної теми можна реалізувати в різний спосіб. Наведені у посібнику види навчальної діяльності для досягнення передбачених Програмою очікуваних результатів – лише окремі з можливих варіантів організації навчання. Автори, які самі є педагогами, добре знають, що тільки вчитель – творець уроку, і в кожного – свій стиль роботи. Неповторність пізнавального потенціалу кожного класу, різний обсяг навчальних ресурсів та нерівні можливості їх застосовувати теж зумовлюють необхідність учителю обирати, чи він послідовно вибудовуватиме запропоновані в посібнику навчальні ситуації, чи використовуватиме тільки окремі матеріали, найпридатніші, на його думку, для втілення власного задуму уроку.

Концепція цього посібника ґрунтується на кількох положеннях, а саме:

1. *Остаточний вибір змісту навчання, його методів і прийомів залишається за вчителем.* Для цього, зокрема, стратегія навчання виписана як перелік ключових навчальних ситуацій, що є первинними елементами освітнього процесу. В посібнику немає ні розподілу годин між темами, ні тематики уроків. Автори розраховують, що кожний учитель – користувач цього посібника – самостійно згрупує пропонувані навчальні ситуації в уроки, розподілить між цими уроками зміст теми та визначить оптимальну для конкретного класу кількість годин на те, щоб її освоїли учні.

2. *Очікуваних результатів навчання учні досягають переважно на уроках.* Саме тому навчальні ситуації, що стосуються домашніх завдань, запропоновані тільки тоді, коли учням треба доручити роботи, які неможливо виконати у школі, наприклад, зібрати матеріал для родинної історії та підготувати відповідну презентацію. Автори також рекомендують за допомогою домашніх завдань формувати потрібні учням навички. Для цього, наприклад, після вивчення теми № 1 учні періодично могли б удом розв'язувати історичні задачі на орієнтацію в часі, після вивчення теми № 2 – позначати на контурній карті й надписувати історико-просторові об'єкти (пам'ятки, пам'ятники), після вивчення теми № 4 – готувати презентації тощо.

3. *Навчальний поступ учнів забезпечується насамперед їх сталою активністю на уроках.* Із цих міркувань автори пропонують педагогам використовувати переважно активні та інтерактивні методи навчання, детально

розписують хід практичних робіт і закликають знайти спосіб постійно долучати до навчально-пізнавальної діяльності кожного учня.

4. *Навчальний поступ учня забезпечується не лише через розвиток предметних умінь, а й шляхом формування ключових компетентностей Нової української школи.* Зокрема, значну частку матеріалів посібника становлять завдання та вправи на розвиток усного і писемного мовлення учнів. Йдеться про тексти для читання вголос, ілюстрації із запитаннями, що виходять за межі їхнього змісту, завдання описати, пояснити, представити результати свого дослідження тощо. Особливу увагу приділено роботі учнів з термінологічним словничком. Не менш важливими для сучасного школяра автори посібника вважають здатності комунікувати та співпрацювати. У зв'язку з цим багато навчальних ситуацій запропоновано формувати з використанням різних методів групової роботи.

5. *Для забезпечення навчального поступу учнів потрібне систематичне діагностування перебігу та результатів освітнього процесу.* Тому методичні рекомендації до тем акцентують на потребі систематично обмірковувати, як відбувся урок, дбати про узагальнення та систематизацію вивченого, об'єктивно оцінювати навчальні досягнення учнів.

Посібник складається зі шести розділів, у яких представлено виділені Програмою теми. Кожний з розділів посібника містить:

1. Стислий виклад завдань учителя та очікуваних результатів навчання, що розкривають задум теми.

2. Орієнтовне планування теми. План вивчення теми – це послідовність навчальних ситуацій, виписаних як конкретний очікуваний результат, досяжний завдяки застосуванню згаданого методу, прийому навчання.

3. Методичні рекомендації до теми. Автори надають учителям окремі поради, стислі роз'яснення, виконання яких, на їхню думку, має сприяти тому, щоб учні найефективніше засвоїли зміст теми.

4. Допоміжні навчальні матеріали: тексти для читання, ілюстрації із запитаннями до них, хронологічні задачі, дидактичні ігри і т. ін.

Посібник призначено насамперед для молодих учителів, а також для тих, хто, не будучи фахівцем-істориком за освітою, викладатиме п'ятикласникам курс «Вступ до історії». Досвідчені вчителі зможуть порівняти запропоновані тут підходи з власним задумом реалізації змісту цього курсу. Автори посібника сповнені надії на те, що він допоможе навчати учнів ефективно та із задоволенням.

На завершення вважаємо за необхідне подякувати всім, хто долучився до створення цього посібника: Інні Самоїлюкевич, завідувачу кафедри англійської мови з методиками викладання в дошкільній та початковій освіті, професорові Житомирського державного університету і Галині Іванусі, старшому викладачеві кафедри суспільствознавчої освіти ЛОППО – за інтелектуальне натхнення та слушні поради; нашим родинам – за терпіння й підтримку; вибачте нам за недодану вам увагу. Окрема подяка науковому редакторові цього видання Мар'янові Мудрому, доцентів кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка, керівникові авторської групи з оновлення програм з історії для 5–9 класів.

Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Вступ до історії» за новою програмою

1. Розпочніть підготовку до викладання курсу з обмірковування того, навіщо в загальноосвітніх навчальних закладах вивчають основи науки історії. Для кращого розуміння призначення шкільної історії обміркуйте з допомогою запитань поданих нижче визначення мети шкільної історичної освіти, яке узяте з Пояснювальної записки до оновлених програм:

«Метою шкільної історичної освіти є: а) формування вільної особистості, яка визнає загальнолюдські та національні цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у власній поведінці; б) виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної країни та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також на демократичні пріоритети й злагоду в суспільстві; в) прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей.

Реалізація цієї мети здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості: а) накопичення знань про основні події, явища та процеси, їх давніші та сучасні інтерпретації; б) оволодіння способами розумових дій, необхідних для розуміння минулого, осягнення сучасного і прогнозування майбутнього, а саме: бачення зв'язку між історичними подіями та явищами (логічне мислення); уміння оцінювати їх під різними кутами зору (критичне мислення); знаходження нових аспектів змісту чи нових способів розв'язання проблем (творче мислення); співпереживання людям, що опинилися у вирі несприятливих історичних подій (емпатійне мислення)».

Запитання:

1. Наскільки справедливо, що визначення мети загальної історичної освіти виходить за межі історії як науки й акцентує на необхідності формування громадянської свідомості дитини?

2. Який сенс наголошувати у формулюванні мети загальної історичної освіти на потребі орієнтуватися в загальнолюдських і національних цінностях, прищепленні толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв та культур?

3. Яка роль історичної свідомості у формуванні свідомого українця – громадянина України?

Корисними для пошуку відповідей на ці запитання будуть наведені нижче судження професора Києво-Могилянської академії Наталії Яковенко:

«Після того, як Геродот виклав на письмі все, про що дізнався завдяки «розпитуванням», його послідовники стали ототожнювати «розпитування» з «описуванням». Власне, з цього старту слово «історія» почало поширювати свої повноваження: спершу до позначення всякого зафіксованого знання про минуле, байдуже, в який спосіб його отримано, ще далі – до позначення як оповіді про минуле, так і самого минулого. <...>

Погляд на історію як на «науку про спільноти» є прапором позитивістського, а пізніше її історико-соціологічного способу мислення, що його окремо взяте людське життя не цікавило, бо сприймалося лише як піщинка або на шляху залізної ходи закономірностей, або в колишатках сконструйованих соціологами колективних сутностей, де народ «прагне», клас «бореться», селянство «стогне під гнітом» тощо. <...> Саме так тлумачила історію радянська історіографія, де позитивістську парадигму, доповнену кількома «марксистсько-ленінськими» штрихами, було законсервовано як «єдино правильне вчення». <...>

На відміну від радянських істориків, західні науковці вже з першої третини ХХ ст. ототожнювали свій фах з вивченням людини <...> «Що ж розкриває історія? Я відповідаю: res gestae – дії людей, що відбулися в минулому», – написав у 1920-х рр. Робін Колінгвуд, англійський дослідник Античності й відомий теоретик історіописання. <...>

Перманентні «інтелектуальні заколоти» ХХ ст. в західній історіографії призвели в підсумку до того, що історія перетворилася на дволикого Януса. Одне її обличчя уособлює дослідницька наука, а друге – навчальна (дидактична) продукція <...> Призначення другої – передусім пізнавально-виховне. В цій своїй іпостасі історія, звісно, не може уникнути простих правд і повчальних прикладів, себто зберігає за собою давній статус «наставниці життя».

(Наталія Яковенко. Вступ до історії. – Київ: Критика, 2007. – С. 17–22).

Запитання:

1. У чому, на думку авторки, спорідненість між прийнятим українськими істориками кінця ХІХ – початку ХХ ст. позитивістським баченням історії і «марксистсько-ленінським» її трактуванням?

2. Наскільки корисним для посилення мотивації учнів до вивчення основ історичної науки є акцент на діяльності людини в минулому?

2. Щоб зробити наступний крок у підготовці до викладання курсу «Вступ до історії», спробуйте усвідомити призначення (сенс) історичної пропедевтики в школі. На нашу думку, необхідність впроваджувального (пропедевтичного) курсу зумовлена складністю завдань загальної історичної освіти. Мета її, якщо коротко, – дати кожній людині змогу пізнати людський досвід і навчитися здобувати уроки з минулого. Отже, розвиток історичної свідомості дитини – це завдання на тривалу перспективу. Розпочинати його втілення потрібно в ранньому віці, а значить, відповідно до природи дитини та її вікових можливостей. У молодшій школі учнів можна ознайомлювати з окремими історичними відомостями, що будитимуть їхню увагу та інтерес до минулого. Натомість у 5 класі можемо вже сформулювати первинне уявлення про історію як галузь людських знань і закласти базові елементи предметних умінь (компетентностей), без котрих осмислення здобутків цієї науки неможливе.

Вивчення пропедевтичного курсу історії має бути підпорядковане загальним завданням шкільного навчання: створити можливості для того, щоб діти стали успішними учнями, впевненими у собі людьми та відповідальними громадянами. Орієнтація на перше з названих завдань зумовлює необхідність дбати, щоб учням подобалося вчитися, щоб вони прогресували у навчанні й раділи досягненням. Реалізація другого завдання спонукає систематично ознайомлювати учнів з досвідом облаштування людьми свого повсякденного життя, акцентуючи на розвитку в них здатності жити в безпеці, підтримувати здоров'я і духовне зростання. Щоб виконати третє завдання, потрібно створювати учням можливості практично застосовувати знання та вміння, самостійно і з користю для інших пізнавати те, що їх цікавить, висловлювати й обстоювати свою думку, дискутувати.

Першорядним завданням пропедевтики є формування в учнів стійкого інтересу до предмета. Багатьом здається, що цієї стійкості досягають, якщо дитина отримує задоволення від того, що відбувається на уроках, наприклад, від можливості виявити свою активність, погратись. Інші вважають, що інтерес до історії для людини природний, його не треба спеціально підтримувати та розвивати у зв'язку з наявністю так званої історичної пам'яті нації. Не заперечуючи ролі названих чинників, наголосимо, що нерозуміння того, як знання минулого може прислужитися вдосконаленню сучасного та поліпшити майбутнє, – основна причина втрати з боку старшокласників інтересу до історії як предмета.

Ефективність вступного курсу історії безпосередньо залежить від того, чи учні усвідомлять, що історія – наука про людину та чи матимуть вони змогу пізнавати себе й інших через осмислення людських помислів та дій, пошук мотивації, виявлення залежностей між подіями. Важливо також враховувати, що шкільна історія має сприяти соціальній ідентифікації дитини. Щоб кожен учень/учениця усвідомлювали себе українцями, тобто

громадянами України та місцевої територіальної громади, членами конкретної родини, проукраїнське бачення історії вони мають сприймати не просто як відомості-знання, а як спадщину від предків, котра має безумовну цінність.

Розробляючи посібник, його автори намагалися враховувати всі названі міркування. Подані в кожній темі тексти для читання розкривають перед школярами призначення та можливості історії як науки. Запропоновані навчальні прийоми і методи, зокрема дидактичні ігри, передбачають пізнавальну активність учнів, дають їм змогу виявити ініціативу і дослідити, поміркувати (в гурті й самостійно) над розв'язками проблеми, проаналізувати навчання і побачити свій поступ. Документи, ілюстрації, інші навчальні матеріали ознайомлюють як з пам'ятними для громадян України подіями, цінними свідченнями минулого, так і з досвідом повсякденного життя, якого набули українці.

3. Третім кроком до вдалого планування та ефективного викладання курсу «Вступ до історії» є розуміння задуму кожної окресленої в Програмі теми. Задум теми визначають очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів. Для вчителя вони є цілями, на які має бути спрямоване її вивчення. Саме очікувані результати (цілі) навчання визначають зміст теми. Останній, отже, слугує інструментом для їх досягнення. Цілі (очікувані результати) навчання підібрані з урахуванням потреби формувати ключові та предметні учнівські компетентності й викладені через знання, розуміння й уміння, які відповідають їх (компетентностей) знанневому, смисловому й діяльнісному компонентам. Ціннісний компонент компетентностей (зважаючи на особливості історичного матеріалу) окремо в темах не описаний, позаяк його треба актуалізувати через знання, розуміння й уміння наскрізно в межах усіх тем курсу. Кількість та якість цілей (очікуваних результатів) зумовлені також завданнями пропедевтичного курсу та обраною для пізнавальної діяльності темою.

У Програмі немає розподілу виділених на курс навчальних годин (уроків) за темами. Зміст тем теж не розподілений на окремі заняття, що дає змогу самостійно визначати обсяг часу на вивчення кожної теми, обирати назви та зміст уроків, способи оцінювання навчальних досягнень учнів. Щоб розподілити навчальний час і спланувати окремі заняття, орієнтуйтеся на цілі (очікувані результати) навчання учнів, врахуйте пізнавальні можливості дітей та власне розуміння змісту теми. У посібнику задум кожної теми відображено в завданнях для вчителя, обов'язкових, на думку авторів, результатах учіння та через орієнтовне планування, де передбачені Програмою результати опрацювання теми подані в послідовності, що відображає наступність їх досягнення.

4. Добре спланувати викладання курсу неможливо без знання й урахування вікових психологічних особливостей учнів п'ятого класу. П'ятикласники – це діти молодшого підліткового віку (10–13 років). Підлітковий вік – перехідний від дитинства до дорослості, коли особливо активно відбуваються процеси соціалізації дитини й, водночас, її індивідуалізації, становлення власного, неповторного «Я». Мислення молодшого підлітка ще значною мірою зберігає конкретно-образний характер. Це означає, що учнівське обмірковування історичної інформації буде ефективнішим, якщо використовувати наочність: тексти для читання вголос, малюнки, схеми тощо. Разом з тим підліток більше здатний мислити логічно, системно, може самостійно аналізувати, порівнювати, добирати аргументацію. Щоб така мислительна діяльність дитини тривала успішно, необхідні чітко та зрозуміло (доступно) сформульовані для школяра завдання (запитання, задачі).

Ще одна обов'язкова умова – організація уваги учня: у нього не має бути ні часу, ні бажання, ні можливості відволікатися. Врахуйте, що увага підлітка стає дедалі довільнішою (цілеспрямованою, ґрунтованою на вольовому зусиллі), але він ще не може довго виконувати одноманітну роботу. Йому буває важко зосередитися, бо світ вражень і переживань підлітка значно ширший, аніж у молодшого школяра. Іншою причиною неуважності підлітка є підвищена емоційна збудливість, його імпульсивність, швидкі зміни настрою, схильність до афектів – різкого й бурхливого вираження пережитих почуттів. Через емоційну нестабільність молодші підлітки можуть боляче сприймати недостатню (на їхню думку) увагу до себе. Зневага до потреб та інтересів підлітка зачіпає його гідність. Йому приємно, коли до нього ставляться як до дорослого, і неприємно, коли вбачають у ньому безпорадну дитину.

Варто мати на увазі, що діти молодшого підліткового віку вже не схильні вважати нормою жорсткий контроль їхньої поведінки, очікують від дорослих визнання свого права на самостійність, висловлюють власні пропозиції щодо способів вирішення проблемних питань. Водночас, вони все ще потребують підтримки від учителя, заохочення за старанність, радіють заслужено отриманим високим оцінкам.

5. Не забуваймо також, що п'ятикласники вже мають фрагментарні знання з історії, які вони здобули в молодшій школі та з ініціативи батьків. Актуалізація таких знань важлива для ефективного навчання, оскільки дає змогу збільшити обсяги часу на самостійну мислительну діяльність учнів. Щоби спланувати відповідні навчальні ситуації, опрацюйте Державний стандарт і навчальні програми молодшої школи. Наш досвід свідчить, що більшість п'ятикласників знає зміст державних атрибутів (прапора й герба), легенду про заснування Києва, фрагменти історії козацтва (Запорозька Січ

та побут січовиків, морські походи, спосіб будівництва козацьких «чайок» тощо), окремі події Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, визвольних змагань середини ХХ ст. Ці та інші знання, історичні образи чи враження від оглянутих спільно з батьками пам'яток історії та культури, музейних експонатів найкраще використати, практикуючи запропоновані в посібнику активні й інтерактивні методи або прийоми навчання: роботу (спілкування) в групі, евристичну бесіду, навчальну дискусію та інші.

6. Укладаючи календарно-тематичний план або робочу програму, врахуйте, що учні молодшого підліткового віку потребують частішої зміни видів навчально-пізнавальної діяльності. На урок у 5 класі навчальних ситуацій не може бути менше чотирьох-п'яти. Причому, в більшості з них діти повинні мати змогу працювати у власному темпі, щоби здобути потрібні знання. Постійно дбайте, аби навчальні ситуації, що ви розробили, давали підліткови змогу діяти спільно з іншими, передбачали право на помилку, на власну думку, на вибір, ініціативу і творчість. У зв'язку з цим потрібно систематично використовувати інтерактивні методи навчання, а також завдання, що передбачають самостійну дослідницьку діяльність. Плануючи пошуково-дослідницьку роботу та оцінюючи результати учнівських досліджень, пам'ятайте: для п'ятикласника довершеність дослідження важлива не настільки, як його задум і реалізація. Найважливіше – виявити, якою мірою учень зумів осмислити дослідницьку проблему, зібрати та опрацювати необхідний для її розв'язання джерельний матеріал, застосувати потрібні дослідникові вміння. Найкраще для цього застосовувати портфолійне оцінювання, коли завдяки систематичному збиранню напрацювань учнів можна задокументувати і побачити прогрес у навчанні кожного з них.

Плануючи викладання курсу, важливо пам'ятати ще одне: урок – не єдина форма організації навчального процесу. Пропонуємо широко застосовувати такі форми організації навчання, як екскурсії, дидактичні чи рольові ігри, дискусії, практичні роботи. Лише за всіх названих умов наполегливе навчання для підлітка зберігатиме сенс.

7. Врахуйте також, що в умовах української школи 5 клас певною мірою перехідний. Тому, плануючи навчання, треба передбачити адаптаційний період, не розраховувати на домашні завдання, темп навчання підвищувати поступово, з урахуванням рівня підготовки учнів. Не всі учні, які завершили початкову школу, добре володіють технікою читання або/і грамотно пишуть, у деяких не розвинена здатність розв'язувати проблемні завдання. Для таких дітей доведеться підбирати інші, посильні для них задачі, виробити індивідуальний навчальний план, проводити консультації. Бажано разом з іншими педагогами, які працюють

з цими школярами, скласти для кожного такого учня/учениці індивідуальну програму його/її навчального поступу.

8. Орієнтуйтеся насамперед на розвиток в учнів історичного мислення. Для цього найкраще спрямувати навчання в практичне русло. У Пояснювальній записці до оновлених програм з історії для 5–9 класів наголошено, що практичні роботи є обов'язковою складовою кожного розділу (теми) програми. Учителеві надано право самостійно визначати форму, зміст і тривалість практичних робіт, орієнтуючись на вказані в темі результати навчально-пізнавальної діяльності учнів та на подані до неї орієнтовні завдання.

Як у сучасній дидактиці розуміють поняття «практична робота»? Під час практичної роботи з історії, яка може займати й увесь урок (практичне заняття) учні, як правило, опрацьовують різні джерела, виконуючи певні завдання (відповідаючи на запитання). Тож орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт (а саме таке формулювання вжито в оновлених програмах) – не що інше, як пропозиція щодо цілей та обсягів роботи, яку учні повинні виконати для формування конкретного уміння/навички або для застосування певних знань (наприклад, про історичний час/простір) на практиці. Такі роботи можна планувати як окремі вправи, що займають тільки частину уроку, і як спеціальні лабораторно-практичні заняття. У п'ятому класі проводити 45-хвилинні практичні заняття, на нашу думку, недоцільно. Для формування умінь учнів достатньо пропонувати їм нетривалі практичні роботи, а для їхнього розвитку – творчі завдання. Запропоновані в орієнтовному плануванні тем види навчальної діяльності зорієнтовані переважно на практичне застосування отриманих знань і самостійну дослідницько-пошукову діяльність.

У темі 1 практичну спрямованість мають завдання на орієнтацію в часі, а саме на формування умінь співвіднести рік–століття–тисячоліття; встановити тривалість історичної події; розмістити події на шкалі часу, в хронологічній таблиці; встановити хронологічну послідовність подій (за допомогою шкали часу, хронологічної таблиці); розв'язати історичну задачу на обчислення часу. Рекомендуємо час від часу пропонувати подібні завдання при вивченні всіх наступних тем. Для цього в класі доцільно мати (виготовити) як наочність шкалу історичного часу та позначати на ній усі дати, що траплятимуться учням при вивченні кожної теми (у навчальних текстах, поясненнях учителя тощо). Натомість у хронологічну таблицю, для якої потрібний окремий зошит¹, доцільно

---

¹ У такому зошиті можна розмістити не тільки хронологічну таблицю, а й термінологічний словник та іменний довідник, календар пам'ятних подій, список пам'яток історії та культури України.

вносити тільки ті події, котрі передбачені у програмі курсу як обов'язкові для учнів знання.

У темі 2 з допомогою практичних робіт формуємо уміння орієнтуватися в історичному просторі, зокрема, визначати територіальне розташування історико-просторового об'єкта; характеризувати (за картою) природні умови, в яких тривала людська діяльність; позначати на контурній карті окремі історико-просторові об'єкти (держави, історико-географічні регіони тощо). Подібні завдання доцільно пропонувати учням під час вивчення наступних тем курсу. Для цього в класі мають бути фізична, політична та історична карти України, а в учнів – контурні карти для 5 класу.

Тема 3 передбачає формування вмінь опрацювати адаптовані письмові та окремі речові історичні джерела. Учні вчать групувати джерела, що пропонує вчитель за різновидами, часом і територією створення; добирати з них інформацію про минуле, ставлячи відповідні запитання; розпізнавати в джерелах відомості про осіб і події та судження про них. Вивчаючи теми 4–6, доцільно продовжувати практику, щоб учні виконували подібні завдання на іншому інформаційному матеріалі.

Вивчаючи тему 4, учні мають змогу набути умінь читати символіку пам'ятників історичним подіям і особам, описувати пам'ятки культури й укладати розповідь про історичні події, з якими пов'язані конкретний пам'ятник чи пам'ятка. Розвивати ці вміння потрібно й на матеріалі п'ятої та шостої тем. Вивчаючи кожен такий пам'ятник чи пам'ятку, учні можуть групувати їх за періодами й історико-географічними регіонами. Це забезпечить кращу орієнтацію в історичному часі/просторі.

Згідно із задумом теми 5, учні мають навчитися підготувати та провести міні-дослідження з історії своєї родини, використовуючи відомості з різних доступних джерел, а також подати звіт про нього у формі учнівського повідомлення. Практичні роботи до теми 6 теж передбачають збирання потрібної інформації (насамперед, з усних джерел) та підготовку на їхній основі міні-повідомлень. Вивчаючи ці дві теми, доцільно навчити учнів укладати іменний довідник.

Запропоновані в програмі курсу «Вступ до історії» завдання для практичних і творчих робіт (а в деяких темах – ще й рекомендований перелік історичних подій, об'єктів та джерел для організації навчальної роботи) не обмежують право вчителя на вибір чи залучення інших джерел і пізнавальних завдань, диференціацію завдань за рівнем складності, виконання учнями практичних робіт не лише в класі, а й удома (з презентацією результатів на занятті).

9. Організуючи пізнавальну діяльність дітей, подбайте насамперед про навчальний поступ кожного учня/учениці. У новій програмі вимоги

щодо знання фактологічного матеріалу (дат, імен, подій, термінів) підпорядковано формуванню ключових, надпредметних, міжпредметних і предметних компетентностей. Цій меті служать також додані до кожної теми вказівки про можливі міжпредметні зв'язки.

Водночас пропедевтичний характер курсу й вікові особливості п'ятикласників – це підстави для того, щоб не ставити до учнів надто високих вимог. Нові наукові поняття і нові форми навчальної діяльності необхідно вводити поступово. На початку вони мають відповідати засобам навчання останнього року перебування дітей у початковій школі. Навчайте дітей виокремлювати поняття, розкривати їхній зміст (характеризувати явища, процеси, що вони відображають), використовувати відповідні терміни в різних ситуаціях.

Намагайтеся налагодити емоційний контакт з класом. Недопустимо також карати п'ятикласників за нестриманість, надмірну емоційність, категоричні чи односторонні судження, упереджені ставлення. Здатність розуміти інших людей, комунікувати з ними як із рівними, толерантність до іншості в цьому віці тільки починають формуватися. Розвиток цих здатностей потребує поступовості, діалогового навчання, створення ситуацій, в яких підлітки навчаються враховувати різні точки зору.

Орієнтуючись на загальні й предметні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, випрацюйте (спільно з п'ятикласниками, їхніми батьками, а за потреби – з класним керівником та іншими учителями-предметниками) правила роботи на уроці й оцінювання навченості учнів, при виставленні оцінок дотримуйтеся тих самих критеріїв. Виставляйте оцінки не формально, а з урахуванням особистісних досягнень кожного учня. Оцінка має орієнтувати на успіх, мотивувати продовжувати навчання, а не байдужіти до нього. Тож знайдіть спосіб фіксувати динаміку розвитку кожного учня (наприклад, портфоліо). Виставляючи оцінки за практичні, тематичні, семестрові роботи, не допускайте психотравмувальних ситуацій. Ніколи не використовуйте оцінку як засіб покарання. Якщо при оцінюванні досягнень учня чи його поведінки трапилася помилка, не бійтеся публічно її визнати. Лише відстежуючи свої помилки, аналізуючи здобутки й вади своєї роботи, ви будете вдосконалювати методику навчання і зростатимете як професіонал. Так само розвивайте у дітей навички самоконтролю, вміння оцінювати свою роботу й роботу групи. Практикуйте рефлексію як завершальну навчальну ситуацію уроку.

Успіхів вам, колеги, у викладанні пропедевтики історії за новою програмою!